

INVESTERINGER I BESAT LAND

OM DANSKE PENGEINSTITUTTERS ROLLE I BESÆTTELSEN AF VESTSAHARA

Indhold:

Resume	4
Rapportens formål & anbefalinger	5
Hvorfor er investeringer i Vestsahara kontroversielle?	6
Overblik over danske investeringer i det besatte Vestsahara	8
Ansvarlige investeringer	11
Børsnoterede selskaber aktive i det besatte Vestsahara	12
Metode	15
Referencer	15

INVESTERINGER I BESAT LAND

Om danske pengeinstitutters rolle i besættelsen af Vestsahara

Denne rapport er udarbejdet af Global Aktions Vestshara gruppe. Alle informationer kan frit bruges, så længe Global Aktion nævnes som kilde.

Redaktionsgruppe: Jens Brun Madsen, Ditlev Hersland og Morten Nielsen.

Hvis du ønsker at vide mere om Global Aktions arbejde, kan du finde yderligere information på www.afrika.dk, eller ved at kontakte vores sekretariat:

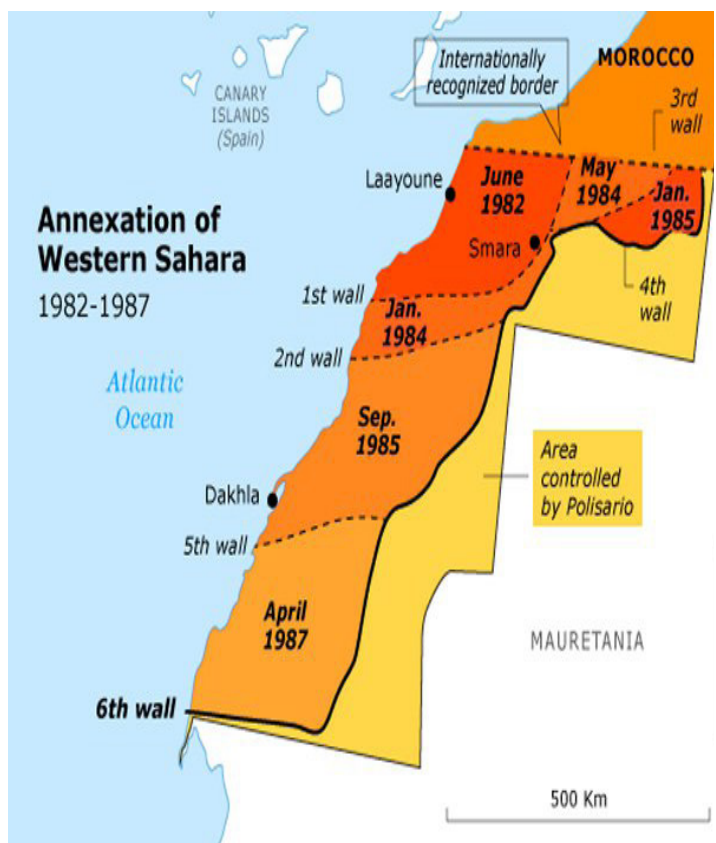
GLOBAL AKTION

Wesselsgade 2, st
DK2200 København N.
Telefon: +45 3535 9232
Mail: info@globalaktion.dk

Åbent mandag til torsdag fra 10 til 17, fredag fra 10 til 15.

I april 2019 skiftede Afrika Kontakt navn til Global Aktion.

GLOBAL AKTION, SEPTEMBER 2019

INTRODUKTION

Denne rapport ser nærmere på hvordan danske pensionskasser og bankers investeringer understøtter Marokkos besættelse af Vestsahara. Når udenlandske virksomheder, med kapital fra banker og pensionskasser har aktiviteter i et territorium som Vestsahara, betyder det at en politisk og fredelig løsning bliver endnu sværere. Kapitalen, som er bundet i de marokkanske virksomheder og i udbygningen af områdets mange naturressourcer, betyder at den pris, der skal betales ved en FN forhandlet løsning er så stor, at hverken Marokko eller de lande, hvis virksomheder har investeret enorme summer i de besatte område vil kunne støtte en sådan aftale. Resultatet kan blive brud på aftalen om våbenhvile fra 1991 og en ny krig i Nordafrika.

De sidste år har EU's højeste juridiske domstol, EU-domstolen, fastslået at Vestsahara ikke er en del af Marokko. EU-domstolen slår fast at Marokko ikke har suveræniteten over territoriet, hvorfor Marokko ikke kan give virksomheder tilladelse til at operere i området. Domstolen siger at befrielsesbevægelsen Polisario repræsenterer den oprindelige befolkning sociale, politiske og økonomiske

interesser. EU-domstolen har derved sat rammen for hvordan udenlandske virksomheder kan operere i Vestsahara.

I 2016 udgav Afrika Kontakt, nu Global Aktion, en rapport, hvor vi ligeledes undersøgte danske pensionskasser og bankers investeringer i det besatte Vestsahara. På baggrund af denne rapport har vi oplevet en række positive ændringer hos en række pensionskasser og banker, der har trukket sig fra en række centrale aktører, der er aktive i området. I mellemtiden har EU-domstolen afgivet sine markante domme, og en række virksomheder har ligeledes trukket sig ud af området, mens andre er kommet ind.

Vi håber at denne rapport vil forny dialogen med danske pensionskasser og banker.

København efteråret 2019

Redaktionen

Resume

Investeringer i selskaber aktive i det besatte Vestsahara, er på kant med folkeretten og bidrager til og skaber økonomisk incitament for Marokkos fortsatte besættelse af territoriet. En besættelse som har undertrykt og benægtet Vestsaharas oprindelige befolkning deres basale menneskerettigheder i mere end 40 år.

“Vestsahara har siden 1975 været besat af Marokko og er på FN’s liste over ikke-selvstyrende områder, som skal afkoloniseres. FN’s juridiske rådgiver slog i januar 2002 fast, at udvindingen af naturressourcer i Vestsahara uden befolkningen i Vestsaharas samtykke er i strid med FN’s konvention for civile- og politiske rettigheder, samt FN-konventionen for økonomiske, sociale og kulturelle rettigheder.”

Det etiske råd for den svenske pensionskasse, AP-Fonden, ved eksklusion fra deres aktieporteføljer i firmaerne Incitec Pivat og Potash-Corp, som begge importerede fosfat fra det besatte Vestsahara.

I denne rapport kortlægger Global Aktion hvorledes 16 af de største danske pensionskasser og banker investerer i udnyttelsen og udbygning af naturressourcer og kritisk infrastruktur i det af Marokko besatte Vestsahara. Vi undersøger danske investeringer i selskaber som er involveret i netop denne udbytning - en udbytning, som er både illegal i henhold til FN-konventioner og vanskeliggør saharawiernes ønske om en demokratisk løsning på konflikten. 16 af de største danske banker og pensionskasser er blevet undersøgt og de investerer alle i selskaber aktive i det besatte Vestsahara, det svarer til 153 investeringer fordelt på 17 selskaber. Dette sker til trods for at pengeinstitutterne tilskriver sig forskellige FN-konventioner og bryster sig af ansvarlig investeringspraksis.

Selvom alle de undersøgte pengeinstitutter investerer i minimum ét selskab aktivt i Vestsahara, finder Global Aktion, at der de seneste år er en stigende bevidsthed om problematikken omkring investeringer i landet. Dette skyldes muligvis at Global Aktion, i forgængeren til denne rapport fra 2016, satte fokus på pengeinstitutternes involvering i udbygningen af landets naturressourcer. De sidste par år har fosfatindustrien, som står helt centralt i besættelsen, været ramt af en markant tilbagegang med færre aftagere af konflikt-fosfatet. Til gengæld har grøn energi gjort sit indtog i konflikten, hvor særligt den vigtige spiller Siemens bliver

investeret i hyppigt. Danske pengeinstitutter fortsætter altså, omend i ændret omfang, at investerer i besat land. Vestsahara er Afrikas sidste koloni. Marokkos krav på territoriet er ikke anerkendt af nogen stat eller af FN. Kongedømmets argumenter for kravet, blev afvist af den internationale domstol. Marokko har besat nabolandet siden 1975 og udnyttelsen af naturressourcer og udbygningen af infrastruktur sikrer at Marokko fortsat kan profitere på besættelsen af Vestsahara. Danske investeringer er således med til at legitimere besættelsen, forlænge konflikten og nægte saharawierne adgang til deres egne ressourcer. Udover at præsentere bankerne og pensionskassernes investeringer, analyserer rapporten også disses CSR-politik og gennemgår de problematiske selskaber som er aktive i det besatte Vestsahara.

Global Aktion opfordrer danske banker og pensionskasser til at kræve, at virksomheder, der er til stede i Vestsahara, stopper aktiviteterne, og hvis dette ikke umiddelbart sker, til at trække deres investeringer fra disse.

“Den kvartalsvise screening af investeringsuniverset viser, at Selskabet, er involveret i udvindingen af naturressourcer i Vestsahara, som vurderes at være i strid med standarderne i den internationale humanitære folkeret. Det vurderes – uagtet hvor i verden - ikke at være tilladt at udvinde naturressourcer på besat territorium eller i ikke-selvstyrende territorier, hvis udvindingen ikke kommer den lokale befolkning til gode og sker med deres samtykke.”
MP Pension vedr. deres beslutning om at ekskludere OCP Group, januar 2019

Hvem har vi undersøgt?

Global Aktion har undersøgt følgende danske pengeinstitutter (rangeret efter antal investeringer i selskaber, der er aktive i den besatte del af Vestsahara):

- Skandia (17)
- AP Pension (16)
- Nordea Liv/Velliv (15)
- SEB (14)
- Danica Pension (14)
- Danske Bank (11)
- PFA Pension (8)
- Industriens Pension (8)
- Nordea (8)
- Sampension (7)
- Nykredit (6)
- Jyske Bank (5)
- Pension Danmark (3)
- Ringkjøbing Landobank (3)
- Sydbank (3)
- Topdanmark (1)
- Arbejdernes Landsbank (oplyser ikke)
- Spar Nord (oplyser ikke)
- Vestjysk Bank (oplyser ikke)

Ved henvendelse har det ikke været muligt at få SEB og Ringkjøbing Landobank til at bekræfte deres investeringer i selskaber nævnt i rapporten. I disse tilfælde antages det at vores screeninger er korrekte.

Det har ikke været muligt at finde Arbejdernes Landsbank, Spar Nord eller Vestjysk Banks investeringsporteføljer og de har ikke svaret på henvendelser fra Global Aktion, hvorfor det ikke vides om de har investeret i selskaber nævnt i rapporten.

Global Aktion har således opnået information på 16 ud af 19 undersøgte banker og pensionskasser.

Rapportens formål & anbefalinger

Rapportens formål er at belyse, hvilke danske banker og pensionselskaber, der investerer i selskaber, som er aktive i det af Marokko besatte Vestsahara, samt at oplyse om konsekvenserne af dette og opfordre til at trække danske investeringer fra disse virksomheder. Rapporten tager udgangspunkt i selskaber aktive i kritisk og finansiell infrastruktur, eller som udvinder naturressourcer i det besatte Vestsahara.

Først beskrives problematikken ved at investere i selskaber aktivt i Vestsahara, dernæst præsenteres de 10 største danske bankers og pensionskassers investeringer i disse selskaber. Herefter analyseres pengeinstitutternes investeringspolitikker og til sidst præsenterer rapporten en gennemgang af de enkelte selskaber som rapporten fokuserer på.

”Folketinget opfordrer regeringen til (...) at fraråde offentlige institutioner at engagere sig i finansielle aktiviteter og indkøb af varer fra områder med uafklaret folkeretlig status som Vestsahara, så længe der ikke er klarhed over, om transaktionerne kommer lokalbefolkningen til gode og - at opfordre danske virksomheder til at udvise særlig agtpågivenhed ved engagement i områder med uafklaret suverænitet som Vestsahara, og sikre at deres kommercielle aktiviteter ikke skader lokalbefolkningen.”

Folketingets V-79 om Vestsahara, maj 2016

Anbefalinger

Vores opfordringer sker på baggrund af en lang række afgørelser på både nationalt og internationalt niveau.

Til danske banker og pensionsselskaber:

- Global Aktion anbefaler at pengeinstitutterne kræver at de aktive virksomheder i det besatte Vestsahara stopper al aktivitet i strid med international lov. Hvis dette ikke umiddelbart finder sted, anbefales det at trække konkrete investeringer fra de nævnte firmaer, da disse er med til at legitimere og finansiere Marokkos kolonisering af Vestsahara.
- Det anbefales yderligere at alle danske banker og pensionsselskaber offentliggør hele deres investeringsportefølje, på deres respektive hjemmesider, på overskuelig og gennemskuelig vis.

Til aftagere af varer som har oprindelse i Vestsahara:

- Global Aktion anbefaler at aftagere annullerer deres kontrakter med virksomheder, der udvinder ressourcer fra det af Marokko besatte Vestsahara.

Til danske virksomheder, som transporter af produkter fra det besatte Vestsahara:

- Global Aktion anbefaler shippingfirmaer og lign. at stoppe med denne virksomhed, da man dermed er medvirkende til overtrædelse af folkeretten.

Til det danske Folketing og Regeringen

- Global Aktion anbefaler folketinget at føre en klar politik for så vidt angår virksomhedernes handel med/investering i selskaber, som udvinder ressourcer fra det af Marokko besatte Vestsahara.
- At viderekommunikere regeringens politik, så virksomheder og pengeinstitutter er bevidste om, ikke at operere eller investere i ikke-selvstyrende territorier som Vestsahara. Det anbefales her

at Udenrigsministeriet fremlægger deres politik vedrørende Vestsahara på deres hjemmeside. Yderligere anbefales et styrket nordisk samarbejde omkring Vestsahara, for potentielt at styrke regeringens position på konflikten i Vestsahara.

Til de Forenede Nationer

- Global Aktion anbefaler FN at udvide MINURSO's mandat til at indebære overvågning af menneskerettigheder, samt at presse den marokkanske regering til at afholde en folkeafstemning over Vestsaharas politiske fremtid, med mulighed for evt. selvstændighed.

Til den Europæiske Union

- Global Aktion anbefaler EU-kommissionen at anerkende EU-domstolens afgørelse angående handelsaftaler med Marokko om landbrugs- og fiskeriprodukter, som udsiger at sådanne kun kan indgås såfremt der ligger et samtykke fra den gældende repræsentant for folkets, saharawiernes, tarv.
- At EU for indeværende og fremadrettet friholder det besatte Vestsahara fra frihandelsaftaler mellem Marokko og EU.

Til den marokkanske regering:

- Global Aktion anbefaler Marokko at kompensere Saharawierne for de ressourcer, der er udvundet fra det besatte område og bidrage til at afvikle den af FN lovede folkeafstemning vedrørende Vestsaharas nationale status.

Til den danske befolkning

- Global Aktion opfordrer danskerne til aktivt at tage stilling til konflikten i Vestsahara og kræve af sin bank og pensionsselskab at stoppe investeringer, der støtter udbygningen af Vestsaharas og bryder folkeretten.

Hvorfor er investeringer i Vestsahara kontroversielle?

Investeringer i selskaber aktive i Vestsahara, er investeringer i selskaber som bidrager til besættelsesmagten, Marokkos, udplyndringen af territoriet, som sker udenom den oprindelige befolknings - saharawiernes - samtykke og uden de kan drage fordel af det.

Vestsaharas status

Vestsahara er folkeretligt ikke en del af Marokko. Vestsahara opfattes af FN som et ikke-selvstyrende område - et område, der endnu ikke er undergået afkolonisering. Ifølge international lov kan udvikling og udbygning af et ikke-selvstyrende område ikke udføres legalt uden samtykke fra områdets folk og uden at det kommer folket til gode. Folket forstås her om den oprindelige befolkning, altså saharawierne, og ikke marokkanske bosættere og militært personel. Specifikt i forbindelse til Vestsaharas status udstedte daværende øverste juridiske rådgiver i FN, Hans Corell, et juridisk notat i 2002, som bekræfter netop dette.

EU-domstolen afgjorde i 2015, i forbindelse med en handelsaftale med Marokko, som inkluderer Vestsahara, at handel med Vestsahara ikke kan ske udenom folkets, saharawiernes, samtykke. Til trods for at dette samtykke aldrig er blevet indhentet fortsætter EU med at forhandle nye handelsaftaler med Marokko som inkluderer Vestsahara, senest i januar og februar 2019. EU lever dermed ikke op til hverken folkeretten eller sine egne retsprincipper.

Saharawierne har aldrig accepteret eller godkendt, at Marokko udvinder Vestsaharas ressourcer eller at private virksomheder kan operere i territoriet under aftale med besættelsesmagten. POLISARIO, som repræsenterer saharawierne, har derimod gentagne gange pointeret, at al indkøb af Vestsaharas ressourcer er med til at forlænge Marokkos kolonisering af Vestsahara.

Baggrund:

Konflikten om Vestsaharas territorium

Vestsahara har været besat af nabolandet Marokko siden 1975. Under den daværende kolonimagt Spaniens midlertidige overgivelse af territoriet, annekterede Marokko og Mauretanien området. Kort forinden erklærede befrielsesbevægelsen POLISARIO den selvstændige republik

'Sahrawi Arab Democratic Republic' i Vestsahara og de tre parter indledte en langstrakt krig. Mauretania trak sig i 1979 og siden har størstedel af Vestsahara været under Marokkansk kontrol og hovedparten af Vestsaharas oprindelige befolkning, saharawierne, blev fordrevet til flygtningelejre i Algeriets arken, hvor de sammen med POLISARIO stadig befinder sig den dag i dag - over 40 år senere.

Med hjælp fra FN lykkedes det i 1991 at indgå en våbenhvile mellem Marokko og POLISARIO. POLISARIO er anerkendt af FN som værende repræsentant for Vestsahara under fredsforhandlingerne. Efter våbenhvilen vedtog FN's Sikkerhedsråd en fredsplan, som oprettede en FN-mission, MINURSO, med det formål at organisere en folkeafstemning i Vestsahara. Siden 1991 har ethvert forsøg på at gennemføre en folkeafstemning omkring Vestsaharas status - om landet vil være uafhængigt eller en del af Marokko - dog endt med at blive udskudt eller helt afbrudt, på grund af uenighed omkring, hvem der er berettiget til at stemme. Vestsahara er rig på ressourcer som fosfat, salt, fisk, naturgas og muligvis olie, hvilket yderligere komplicerer konflikten og vanskeliggør en løsning herpå. Siden besættelsen har Vestsahara primært været beboet af Marokkanere og de tilbageværende saharawier risikerer overgreb, tortur og sågar forsvindinger hvis de udtaler sig om Vestsaharas selvbestemmelse. Menneskerettighedsorganisationen Freedom House rangerer området som et af de mest undertrykte i verden kun overgået af Syrien, Yemen, Sydsudan og Tibet.

Problematisk investeringer

Rapporten fokuserer hovedsageligt på børsnoterede selskaber som er involverede direkte eller indirekte i udvindingen af naturressourcer eller i udbygningen af kritisk infrastruktur, herunder energi og finans, i det besatte Vestsahara. Alle disse selskaber er på kant med folkeretten og overtræder saharawiernes menneskerettigheder, da aktiviteterne sker uden deres samtykke og ikke kommer folket, men derimod besættelsesmagten til gode.

Udvindingen af naturressourcer er problematisk da disse sikrer det marokkanske kongedømme et økonomisk incitament til at opretholde besættelsen. Nogle af disse ressourcer er finitte og det risikeres således at disse ikke er tilgængelige for saharawierne efter en evt. folkeafstemning om selvstændighed. Udvingen af fosfat står centralt i besættelsen. Marokko sidder på verdens største reserver af fosfat og har med annekteringen af Vestsahara sikret sig adgang til yderligere store fosfat reserver. I 2018 eksporterede Marokko fosfat fra Vestsahara til en estimeret værdi af 164 millioner dollars, mens saharawiernes flygtningelejre i ørkenen til sammenligning fik udbudt 24 millioner dollars i fødevarerhjælp af det internationale samfund i 2015.

Investeringer i kritisk infrastruktur i Vestsahara er problematiske da de understøtter udbygningen af besættelsen. F.eks. har Marokko opført store vindmølleparker i de besatte områder, som bl.a. forsyner fosfatudvindingen med strøm. Flere internationale selskaber producerer

cement i Vestsahara hvilket kan bruges til at udbygge infrastruktur under besættelsen.

Investeringerne i selskaberne er problematiske da de sker imod saharawiernes ønske, er på kant med folkeretten og øger besættelsesmagtens incitament til at opretholde status quo og dermed arbejder selskaberne imod FN's bestræbelser på at finde en løsning på konflikten.

"Desuden har selskaberne Potash og Agrium fusioneret til selskabet Nutrien. Potash var ekskluderet for selskabets sourcing af fosfatsten fra det besatte Vestsahara. Da denne aktivitet er fortsat i det nye selskab, er Nutrien blevet ekskluderet fra alle foreningernes porteføljer."

Nykredit Invest, februar 2019

“Ethvert folk og nation har ret til permanent suverænitet over dets naturs rigdom og ressourcer og at disse varetages med interesse for nationens udvikling og ved hensyntagen til befolkningen i den pågældende stat.”

FN's Generalforsamling, december 1962

Overblik over danske investeringer i det besatte Vestsahara

En række selskaber arbejder med at søge efter olie og gas, eller med produktion af strøm, eller produktion og eksport af fosfat fra de af Marokko besatte områder i Vestsahara. Herudover er der selskaber involveret i levering, vedligeholdelse og udbygning af kritisk infrastruktur, som understøtter den marokkanske besættelse. Disse aktiviteter sikrer Marokko et økonomisk incitament til at fortsætte besættelsen. Investeringer i disse selskaber er derfor med til at legitimere Marokkos besættelse, samt at finansiere den fortsat.

Denne rapport forholder sig til selskaber, som er involveret i eftersøgning af olie og gas, eller i indkøb eller produktion af fosfat. Herudover tager rapporten stilling til investeringer i selskaber, som involverer sig i vedligeholdelsen af eller udbygningen af infrastruktur og energi-infrastruktur i de besatte områder i strid med international humanitær ret. Selskaberne er enten registreret på en udenlandsk børs, eller udsteder obligationer.

Rapporten tager udgangspunkt i seks selskaber som bidrager til eller udvinder naturressourcer: **San Leon Energy PLC**, **Kosmos Energy Ltd. (ikke aktiv)**, **Cairn Energy (ikke aktiv)**, **DCP S.A.**, **Atlas Copco AB**, og **Continental AG**.

Rapporten tager udgangspunkt i 10 selskaber som er involveret i kritisk infrastruktur: **ABB, Alstom, ENEL SpA, Alstom, HeidelbergCement AG, LafargeHolcim, Siemens AG, ThyssenKrupp, Wartsila OYJ ABP, Air France og KLM.**

Rapporten tager udgangspunkt i seks virksomheder som er involveret i finansiel infrastruktur: **BNP Paribas, Société Générale S.A., Crédit Agricole, Attijariwafa Bank, BMCE Bank og AXA S.A.**

Der er differentieret imellem hvor alvorligt selskaberne er involveret i konflikten i Vestsahara, se side 12, for en komplet gennemgang af selskaberne.

”På baggrund af den overnævnte undersøgelse vurderes det, at der er en væsentlig risiko for, at Selskabet overtræder MP Pensions ”Politik for Ansvarlige investeringer”, hvor i det fremgår, at selskaber skal respektere standarderne i den internationale humanitære folkeret, når de driver forretning i konfliktramte områder.”

MP Pension vedr. deres beslutning om at ekskludere OCP Group, januar 2019

Rapporten har fundet information på 6 af de største danske banker: **Danske Bank, Jyske Bank, Sydbank, Nykredit, Ringkjøbing Landbobank og Nordea.**

Og de 10 største pensionselskaber: **PFA Pension, Danica Pension, Velliv (Nordea Liv), PensionDanmark, SEB, Sampension KP, Industriens Pensions, Topdanmark, AP Pension og Skandia.**

Alle undersøgte pengeinstitutter har som minimum én investering i ovenstående selskaber og har i gennemsnit 10 investeringer.

Obs. Siden rapporten screenede for ovenstående selskaber er andre selskaber blevet aktive i Vestsahara, herunder er særligt to selskaber centrale: Sinafert Holdings og Coromandel, som begge importerer fosfat fra Vestsahara. Rapporten kan altså ikke udelukke at pengeinstitutterne også investerer i disse selskaber.

Oversigt over danske investeringer i besat land

Rød - Særdeles alvorlig
Brun - Alvorlig
Orange - Bekymrende

Danske Bank:

BNP Paribas
AXA SA
Atlas Copco AB
Continental AG
Siemens AG
ENEL SpA
ABB
Wartsila OYJ ABP
HeidelbergCement AG
LafargeHolcim
ThyssenKrupp

Jyske Bank:

BNP Paribas
AXA SA
Continental AG
Siemens AG
ENEL SpA

Nordea:

BNP Paribas
Societe Generale
Credit Agricole
AXA SA
Atlas Copco AB
Continental AG
Siemens AG
ENEL SpA

Nykredit:

BNP Paribas
AXA SA
Atlas Copco AB
Siemens AG
ABB

Ringkjøbing Landbobank:

BNP Paribas
ABB
HeidelbergCement AG

Sydbank:

BNP Paribas
Societe Generale
AXA SA

PFA Pension:

Cairn Energy (ikke aktiv)
BNP Paribas
Societe Generale
AXA SA
Atlas Copco AB
Siemens AG
ENEL SpA
Air France-KLM

Danica Pension:

Cairn Energy (ikke aktiv)
BNP Paribas
Societe Generale
Credit Agricole
AXA SA
Atlas Copco AB
Continental AG
Siemens AG
ENEL SpA
ABB
HeidelbergCement AG
LafargeHolcim
ThyssenKrupp
Alstom

Nordea Velliv:

Kosmos Energy Ltd. (ikke aktiv)
Cairn Energy (ikke aktiv)
BNP Paribas
Societe Generale
Credit Agricole
AXA SA
Atlas Copco AB
Continental AG
Siemens AG
ENEL SpA
ABB
LafargeHolcim
ThyssenKrupp
Air France-KLM
Alstom

Pension Danmark:

AXA SA
Atlas Copco AB
Siemens AG

SEB:

BNP Paribas
Societe Generale
Credit Agricole
AXA SA
Atlas Copco AB
Continental AG
Siemens AG
ENEL SpA
ABB
Wartsila OYJ ABP
HeidelbergCement AG
LafargeHolcim
ThyssenKrupp
Alstom

Sampension:

BNP Paribas
Societe Generale
AXA SA
Siemens AG
ENEL SpA
ABB
LafargeHolcim

Industriens pension:

BNP Paribas
Credit Agricole
AXA SA
Atlas Copco AB
Continental AG
Siemens AG
ENEL SpA
Wartsila OYJ ABP
ThyssenKrupp

Topdanmark:

BNP Paribas

AP Pension:

Cairn Energy (ikke aktiv)
BNP Paribas
Societe Generale
Credit Agricole
Attijariwafa Bank
AXA SA
Atlas Copco AB
Continental AG
Siemens AG
ENEL SpA
ABB
Wartsila OYJ ABP
HeidelbergCement AG
LafargeHolcim
ThyssenKrupp
Air France-KLM
Alstom

Skandia:

Kosmos Energy Ltd. (ikke aktiv)
Cairn Energy (ikke aktiv)
BNP Paribas
Societe Generale
Credit Agricole
AXA SA
Atlas Copco AB
Continental AG
Siemens AG
ENEL SpA
ABB
Wartsila OYJ ABP
HeidelbergCement AG
LafargeHolcim
ThyssenKrupp
Air France-KLM
Alstom

Ansvarlige investeringer

Langt størstedelen af de nævnte pengeinstitutter har en politik for ansvarlige investeringer. Investeringer i selskaber aktive i det besatte Vestsahara er dog ofte på kant med deres egne rammer for god investeringsførelse, fordi de underminerer menneskerettighederne, folkeretten og sikrer besættelsesmagten økonomisk incitament til at fortsætte besættelsen.

Siden 1945 har menneskerettigheder været et nationalt anliggende for at sikre, at staten beskyttede den enkelte borgers rettigheder. I dag er menneskerettigheder ikke blot et nationalt anliggende. Virksomheders stigende indflydelse i en globaliseret verden har resulteret i en række tiltag og konventioner, som skal sikre at private aktører, såsom multinationale virksomheder og pengeinstitutter, overholder menneskerettighederne, international lov og tager sit etiske ansvar som virksomhed alvorligt.

Denne tilgang til virksomhedsførelse er beskrevet under pengeinstitutternes politikker for ansvarlige investeringer, ofte kaldet Corporate Social Responsibility (CSR) eller Social Responsible Investment (SRI). Typisk for de i rapporten involverede pengeinstitutter, er disse medlem af eller tilskriver sig en række konventioner og tiltag, med sigte på at mindske risikoen for at investere i selskaber som bryder menneskerettighederne eller internationalt gældende regler. Særligt fire tiltag står centralt i pengeinstitutternes CSR-politik, nemlig FN's Global Compact, FN's principper for ansvarlig investering (UNPRI), FN's retningslinjer for menneskerettigheder og erhvervsliv (United Nations Guiding Principles – UNGP) og OECD's retningslinjer for Multinationale Selskaber. Se en beskrivelse af de enkelte tiltag nedenfor. Grundlæggende lever de i rapporten omtalte selskaber ikke op til disse forskellige retningslinjer, fordi de driver forretning i besat land mod den oprindelige befolknings vilje. Ifølge den Europæiske Unions Domstol og daværende øverste juridiske rådgiver for FN's generalsekretær Hans Corell, kan disse selskaber ikke operere i det besatte Vestsahara udenom den oprindelige befolknings, saharawiernes, aktive samtykke og til dennes gevinst. Ingen af disse selskaber har opnået et sådant samtykke. Selskaberne underminerer folkeretten og deres tilstedeværelse i Vestsahara er først og fremmest problematisk fordi den er på kant med international ret og kun sekundært fordi der er en række udfordringer med menneske- og arbejdstagerrettigheder – f.eks. bliver saharawierne systematisk diskrimineret i deres muligheder for at få adgang til arbejdspladser, som genereres af de omtalte selskaber.

Foruden at tilskrive sig ovennævnte retningslinjer arbejder de fleste af de omtalte pengeinstitutter med aktivt ejerskab. Aktivt ejerskab betyder at institutterne søger at præge de selskaber som de investerer i, f.eks. i form af stemmeafgivelse på generalforsamlinger eller ved at gå i dialog med selskaber som overtræder menneskerettighederne. Denne dialog outsources oftest til et af følgende eksterne konsulentfirmaer: EDS HERMES, GES, Ethix eller Sustainalytics. Nogle gange vælger pengeinstitutterne aktivt at trække deres investeringer fra selskaber som bryder med deres investeringspolitikker og selskaberne noteres på

en eksklusionsliste. Hvorvidt det er mest meningsfuldt at indgå dialog med et selskab eller trække sin investering, afhænger af det enkelte selskab, men investeringer i selskaber aktive i det besatte Vestsahara stiller her en særlig udfordring. Det er nemlig ikke nok at presse selskaberne til at forbedre deres aktiviteter i Vestsahara, det er deres tilstedeværelse som er det egentlige problem, hvorfor de skal presses til at trække deres aktivitet i det besatte Vestsahara overhovedet, indtil det er muligt at få et samtykke fra saharawiernes FN anerkendte repræsentant POLISARIO.

Global Compact:

FN's råd OHCHR stiftede i 2000 United Nations Global Compact. En global, frivillig bevægelse, der har til formål at beskytte menneske- miljø- og arbejdstagerrettigheder, samt bekæmpe korruption og støtte samfundsmæssige målsætninger. Med udgangspunkt i FN's menneskerettighedsdeklaration og konvention imod korruption, ILO's principper for retten til arbejde og Rio deklARATIONEN, udformede bevægelsen 10 vejledende principper. Disse princippers formål er at udgøre et redskab, som virksomheder verden over kan navigere efter i varetagelsen af deres samfundsmæssige ansvar.

Selskaberne bryder særligt princip 1 og 2 fordi deres tilstedeværelse i Vestsahara ikke lever op til FN's standarder for menneskerettigheder.

FN's Principper for Ansvarlige Investeringer (UNPRI):

I 2006 lancerede Kofi Annan, på vegne af FN, seks principper for ansvarlig investering (PRI). Disse principper blev udarbejdet af en gruppe af verdens største, institutionelle investorer og er et vejledende redskab. Principperne henvender sig direkte til virksomhedsmæssige investorer for at optimere disses SRI politikker. Grundtanken er, at miljømæssige, sociale og regeringsmæssige forhold (ESG) bør medtænkes, når der foretages investeringer.

For at leve op til principperne skal investorerne forhøre sig om selskabernes rolle i Vestsahara og aktivt implementere viden herom i deres screening af og beslutninger overfor selskaberne.

FN's retningslinjer for menneskerettigheder og erhvervsliv (UNGP):

I 2011 udformede FN's Menneskerettighedsråd en menneskerettigheds guide til virksomheder, så de kan udvise due diligence, også kendt som nødvendig omhu. Guiden beskriver både staters pligt til at beskytte menneskerettigheder, virksomheders ansvar for at respekterer disse og tilbyder en række værktøjer til udformning af CSR-politik og håndtering af brud på menneskerettigheder. En FN-arbejdsgruppe har yderligere pointeret at selskaber bør udvise ekstra nødvendig omhu i konfliktramte områder. I marts 2019 blev der i det danske folketing stillet lovforslag (B82) om at gøre retningslinjerne lovpligtige.

Selskaberne bryder med UNGP-princip 12 og 13 fordi deres aktiviteter bidrager til og bryder med Saharawiernes basale menneskerettigheder, samt FN's charter artikel 73, som udsiger at folkets interesse skal respekteres i ikke-selvstyrende territorier.

OECD Guidelines for Multinational Enterprises:

Allerede i 1976 kom OECD med de første retningslinjer for multinationale selskaber. Retningslinjerne har til formål at øge regeringers og selskabers bevidsthed om multikulturelle virksomheders indflydelse på samfundet.

Selskaberne bryder med OECD MNE art 40 fordi de underminerer menneskerettighederne og er på kant med folkeretten.

Børsnoterede selskaber aktive i det besatte Vestsahara

En række børsnoterede selskaber er aktive i Vestsahara. Deres aktiviteter spænder vidt, men overordnet set er de ansvarlige for eller bidrager til produktionen, eftersøgningen eller vedligeholdelsen af udvindingen af naturressourcer og udbygningen af infrastruktur. På baggrund af selskabernes rolle, type af engagement og aktiviteterernes omfang, er selskaberne inddelt i tre niveauer, som afspejler alvoren af deres involvering. Inddelingen rangerer fra **bekymrende**, over alvorlig til **særdeles alvorlig** indblanding i konflikten. Se en gennemgang af selskaberne nedenfor.

Fosfat

Marokko er i besiddelse af verdens største fosfat-reserver, udvundet ved en omfattende mineindustri. Fosfat bruges primært som komponent i gødning til agerbrug og store dele af verdens fødevarerproduktion er afhængig af fosfat. En del af fosfatet udvindes i Bou Craa minen i det nordlige Vestsahara. OCP er kongedømmet Marokkos statsejede fosfat-selskab og er ansvarlig for fosfat-minedriften i både Marokko og de besatte områder i Vestsahara. Fosfatet fra Bou Craa minen transporteres til Vestsaharas hovedstad El Aaiun, hvorfra det eksporteres, i øjeblikket til Kina, Indien og New Zealand. OCP har planlagt en udvidelse og modernisering af Bou Craa minen og havneporten i El Aaiun, imellem 2012-2030, til en værdi af 2.45 milliarder \$. Omkring 1.93 millioner tons fosfat blev eksporteret fra Vestsahara i 2018, til en estimeret værdi af 164 millioner \$. Det er en stigning fra 2017, men salget vil muligvis falde fremefter. De største importører fra Nord Amerika, som stod for næsten halvdelen af fosfatsalget, stoppede nemlig i udgangen af 2018 deres import. Desuden er fosfat en finit ressource. Bou Craa minen består af to lag fosfat, hvoraf det første lag er af højeste kvalitet, i 2014 begyndte OCP at mine det andet lag af fosfat. Et stigende politisk pres har også vanskeliggjort Marokkos eksport. I 2017 blev skibe ladet med fosfat tilbageholdt i Panamakanalen og Port Elizabeth i Sydafrika med henvisning til folkeretten, og siden da har ingen forsendelser passeret Panamakanalen og Sydafrikas farvande. Retten i Sydafrika beslaglagde lasten på 55.000 ton fosfat.

Denne blev siden overgivet til POLISARIO. I starten af 2019 begyndte to nye selskaber at importere fosfat fra Vestsahara. Det kinesiske selskab Sinofert Holdings og indiske Coromandel. Disse to selskaber er ikke inkluderet i nærværende rapport, da deres engagement først blev kendt efter pengeinstitutternes investeringsporteføljer blev screenet.

Kritisk infrastruktur

Som del af en storstilet energiplan, søger Marokko efter olie og gas i de besatte områder, primært offshore, og i et forsøg på at nærme sig selvforsyning investerer Marokko massivt i energisektoren. Olie efterforskningen har indtil videre ikke produceret store resultater, hvorfor sektoren ikke er særlig aktiv på nuværende tidspunkt. Ud over olie og gas, investerer Marokko også i vedvarende energi. Ved hjælp fra blandt andre dansk-tyske Siemens Wind Power, har Marokko opført to store vindmølleparker på besat land, hvoraf den ene leverer strøm til

Bou Craa Minen. Vindmølleparkerne er en del af Marokkos store udbygning af energi-infrastrukturen, som inkluderer det besatte Vestsahara. Projekterne i infrastruktur skaber grundlag for økonomien i Vestsahara og dermed for besættelsens udbytning. Et sådant projekt er det over 100 kilometer lange transportbånd, som forbinder Bou Craa minen med havnebyen El Aaiun. Kritisk infrastruktur dækker her også over finansielle services, elektricitet, transport og telekommunikation, som muliggør Marokkos opretholdelse af besættelsen og mulige udvidelser af deres besættelsespolitik.

Selskaber med særdeles alvorlig indblanding i konflikten

Selskaber i denne kategori er vurderet til at være centrale for den økonomisk udbytning af Vestsahara og deres aktiviteter fungerer som vigtige incitamenter for besættelsens fortsættelse.

OCP S.A.

OCP er et statsejet marokkansk selskab, som leverer fosfatproduktion og -eksport. De fleste af OCP's aktiviteter er ukontroversielle og foregår inden for Marokkos internationalt anerkendte grænser. Én mine er imidlertid placeret i det besatte Vestsahara, nemlig Bou Craa-minen, som er blevet drevet af OCP siden 1975. OCP fungerer, i kraft af minedriften i det besatte område, som en vigtig kilde til ulovlige indtægter for den marokkanske stat. Mindst en tredjedel af dets eksporterede fosfat kommer fra det besatte Vestsahara og OCP er således ansvarlig for den største indtægt fra Vestsahara til det Marokkanske kongedømme.

San Leon Energy PLC

San Leon er et irsk energiselskab, som er specialiseret i olie- og gasudvinding, særligt i Europa og Nordafrika. San Leon har to kontrakter, der sikrer selskabet adgang til de besatte områder i Vestsahara. Den første giver San Leon operatørskab over to blokke, som ligger på land i det nordvestlige og nordøstlige Vestsahara henholdsvis. Desuden er San Leon det første selskab, som begyndte at bore på land i de besatte områder. Selskabet fandt spor af gas i september 2015.

Siemens AG

Siemens annoncerede i 2012 at man planlægger at anlægge adskillige vindmølleparker i det besatte Vestsahara. På samtlige projekter samarbejder Siemens med det marokkanske energiselskab NAREVA, som ejes af et holdingselskab kontrolleret af den marokkanske konge. Vindmølleparken Foum el Oued er det mest kontroversielle af Siemens' projekter i Vestsahara. Med 22 vindmøller står Foum el Oued for 95% af energiforsyningen til fosfatminen Bou Craa. På den måde bidrager Siemens aktivt til den ulovlige udplyndring af Vestsaharas naturressourcer. Siemens er et tysk registreret selskab, men både danske og spanske Siemens afdelinger har været involveret i produktionen af vindturbiner til de omtalte parker. Læs mere om Siemens rolle i konflikten i WSRW og Global Aktions rapport Strøm til Besættelsen fra 2016.

Selskaber med alvorlig indblanding i konflikten

Selskaber i denne kategori er vurderet til at være sekundært centrale for den økonomisk udbytning af Vestsahara, da deres aktiviteter understøtter selskaberne i ovenstående kategori eller udbygger kritisk infrastruktur i de besatte områder.

Atlas Copco AB, Sverige

Det svenske industriselskab Atlas Copco solgte i 2008 udstyr til brug i Bou Craa-minen i det besatte Vestsahara. I forbindelse med salget forpligtede man sig desuden til at vedligeholde og levere reservedele til minedriften. Kontraktens varighed er ikke offentligt kendt.

Continental AG, Tyskland

Contitech, et datterselskab under Continental, spiller en nøglerolle i forbindelse med at vedligeholde OCP's faciliteter, som transporterer fosfatsten fra miner i det besatte Vestsahara til Atlanterhavskysten. I 2017 begyndte man at producere komponenter lokalt via en fabrik i Marokko.

Enel SpA

Enel er et italiensk energiselskab, som siden 2012 har været involveret i konstruktionen af vindmølle parker i Vestsahara. Arbejdet udføres af datterselskabet Enel Green Power SpA. Selskabet har til dato ikke svaret på henvendelser fra Western Sahara Resource Watch (WSRW) omkring deres aktiviteter i de besatte områder. Læs mere om Enels rolle i konflikten i WSRW og Global Aktions rapport Strøm til Besættelsen fra 2016.

ABB

Det svensk-schweiziske selskab ABB er involveret i udviklingen af installationer til brug i vind-industrien i Vestsahara og er udvalgt til at bygge en hybrid station til en vindmøllepark i området. Arbejdet relaterer sig til Marokkos såkaldte Aftissat vindmøllepark.

HeidelbergCement AG

Tyske HeidelbergCement driver en cementfabrik nær El Aaiún, hovedstaden i Vestsahara. Selskabet har til dato ikke svaret på henvendelser fra WSRW omkring deres aktiviteter i de besatte områder.

LafargeHolcim

Er et schweizisk bygge- produktionsvirksomhed. Selskabet er involveret i cementproduktion i El Aaiún, hovedstaden i Vestsahara.

BNP Paribas

Den franske bank BNP Paribas har åbnet kontorer i det besatte område. POLISARIO har, gennem den offentlige anklagemyndighed, klaget over selskabet ved højesteretten i Paris 18. oktober 2018.

Société Générale

Den franske bank Société Générale har åbnet kontorer i det besatte område. POLISARIO har, gennem den offentlige anklagemyndighed, klaget over selskabet ved højesteretten i Paris 18. oktober 2018.

Crédit Agricole

Den franske bank Crédit Agricole har åbnet kontorer i det besatte område. POLISARIO har, gennem den offentlige anklagemyndighed, klaget over selskabet ved højesteretten i Paris 18. oktober 2018.

Attijariwafa Bank

Den marokkanske bank, Attijariwafa, holder en stor markedsandel af økonomien i de besatte områder og skriver således selv at de har næsten 25% af markedsandelen i de sydlige provinser, med 8 kontorer i El Aaiun, 3 (med planer om 4) i Dakhla og andre i Smara og Boujdour. Banken er efter sigende ved at opføre en business hub center i El Aaiun. Banken investerer desuden i en række projekter og små og mellemstore virksomheder i det besatte Vestsahara og arbejder på tiltrække forretningsinitiativer til fosfatudvindingen, fiskeri og turisme i området.

BMCE Bank

BMCE er en Marokkansk bank med 4 kontorer i El Aaiun, ét i Smara, ét i Boujdour og 2 i Dakhla. Banken er partnere med det franske handelskammer om at træne fagfolk i finanssektoren i El Aaiun.

Wartsila OYJ ABP

Wartsila er en finsk virksomhed som fremstiller udstyr og leverer services til maritim fremdrift af energisektoren. Selskabet har ved to lejligheder indgået aftaler om produktionen af diesel generede kraftværker i Vestsahara. Wartsila meddeler at de ikke anskuer deres engagement som problematisk.

Alstom

Alstom er et fransk elektricitets- og transportkonglomerat. Selskabets udstyr og operationer er ved flere lejligheder blevet spottet i Vestsahara.

Selskaber med bekymrende indblanding i konflikten

Selskaber i denne kategori handler bekymrende, da deres tilstedeværelse bryder med international ret og Saharawiernes ønske, men deres rolle er ikke centrale for den økonomiske udbytning af Vestsahara. Herudover er selskaber inkluderet, som tidligere har været særdeles alvorligt indblandet i konflikten og ikke længere er aktive, men hvor der hersker tvivl om hvorvidt deres aktiviteter genoptages.

ThyssenKrupp, Tyskland

Er en tysk industrikoncern involveret i etableringen af en cementfabrik i El Aaiun, hovedstaden i Vestsahara.

Kosmos Energy Ltd, USA

Amerikanske Kosmos har tidligere været aktiv i olieudvinding i det besatte Vestsahara. I december 2017 trak selskabet sig fra området, men det er fortsat uklart, hvorvidt man agter at genoptage aktiviteter

i det besatte område. Kosmos Energy driver fortsat websitet www.westernsaharaoil.com.

Cairn Energy

Cairn Energy, et britisk energiselskab, har tidligere været involveret i olieudvinding i det besatte område, i samarbejde med Kosmos Energy. Det er imidlertid uklart, hvorvidt man agter at genoptage aktiviteter i Vestsahara.

Air France

Air France driver flyruten Paris-Dakhla. POLISARIO har, gennem den offentlige anklagemyndighed, klaget over selskabet ved højesteretten i Paris 18. oktober 2018.

KLM

Hollandske KLM driver, som en del af Air France-KLM, flyruten Paris-Dakhla. POLISARIO har, gennem den offentlige anklagemyndighed, klaget over selskabet ved højesteretten i Paris 18. oktober 2018.

Axa SA

Det franske forsikringselskab driver forretning i det besatte Vestsahara. POLISARIO har, gennem den offentlige anklagemyndighed, klaget over selskabet ved højesteretten i Paris 18. oktober 2018.

Metode

Ved indsamling af information vedrørende de enkelte banker og pensionssekskabers investeringer er følgende metode anvendt.

Først er bankerne og pensionssekskabernes investeringer aflæst via åbne kilder, mere præcist sekskabernes egne hjemmesider. Dernæst er de fundne investeringer forsøgt bekræftet skriftligt af pengeinstitutterne selv, over mail.

Oplysningerne er indhentet i perioden 1.12.2018 – 24.05.2019

Det er ikke lykkedes at få bekræftet investeringer fra Ringkjøbing Landbobank og SEB, da de ikke er vendt tilbage på vores henvendelser, i disse tilfælde antages det at de fundne investeringer er korrekte. Der er skrevet til pengeinstitutterne minimum to gange, sidste gang med svarfrist.

Det var ikke muligt at indsamle oplysninger om følgende pengeinstitutters investeringsporteføljer: Arbejdernes Landsbank, Spar Nord og Vestjysk Bank. De figurerer dermed ikke i rapporten, men dette betyder altså ikke at det kan afvises at de har investeringer i selskaber aktive i Vestsahara:

Enkelte banker og pensionskasser har ikke deres investeringer tilgængeligt offentligt:

Spar Nord, Arbejdernes Landsbank, Vestjysk Bank, Danica Pension,

Nordea Velliv, Topdanmark og AP Pension.

Referencer for online tilgængelige investeringsporteføljer kan ses nedenfor.

Danske Bank

www.danskeinvest.dk

Jyske Bank

www.jyskeinvest.dk/afdelingerogkurser

Sydbank

www.sydbank.dk/privatebanking/beholdning

Nykredit

www.nykreditinvest.dk/vores-investeringsfonde

Ringkjøbing Landbobank

www.bankinvest.dk/produkter

PFA Pension

pfa.dk/om-pfa/finansiel-information/aarsrapporter/

PensionDanmark

www.pensiondanmark.com/investering/investeringsstrategi/bors-noterede-markeder/aktier/aktieliste/

SEB

seb.dk/virksomheder-og-institutioner/sebinvest/foreninger

Sampension KP A/S

www.sampension.dk/om-sampension/finansiel-information/aktiver

Industriens Pensions A/S

www.industrienspension.dk/da/Dmlp/Investeringer

Skandia

www.skandia.dk/opsparing-og-investering/investering-og-afkast/fondsliste/

Henvisninger:

Vestsahara lande profil: <https://www.bbc.com/news/world-afri-ca-14115273>

Om MINURSO, våbenhvilen af 91 og folkeafstemningen: <https://minurso.unmissions.org/background>

EU domstolens afgørelse vedrørende Vestsahara og Marokko-EU handelsaftaler: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=9ea7d2dc30d5a57b201e09f24856b7bad0b327fbc322.e34Kaxilc3qMb4ORch0SaxyKbx10?text=&docid=186489&pageIndex=0&doclang=en&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=6228781>

'Investerings i besat land', rapport fra 2016: https://afrika.dk/sites/afrika.dk/files/drop_ws_finalx.pdf
AP-fonden citat om ekskluderinger fra fosfat importører: http://www.ap4.se/globalassets/dokument/rapportarkiv/etikradet/etikradet_2013.pdf

Vestsahara er Afrikas sidste koloni: <https://www.information.dk/mofa/midlertidigt-indtil-afrikas-sidste-koloni-fri>
Nykredit citat om eksklusion af Nutrien: https://www.nykreditinvest.dk/globalassets/nykredit-portefolje-administration/pdf/rapport-om-samfundsansvar_2018_final.pdf

Folketingets V-79: <https://www.ft.dk/samling/20151/vedtagelse/v79/index.htm>

Freedom House's rangering af ufrie territorier: https://freedomhouse.org/report/countries-world-freedom-2019?fbclid=IwAR273TX4eiDnntC0oXkHQ4Nw2Nuo4ZIMDBaNoMkar0QWJcDPPrPJlad3x6g&order=file_id_fw_aggregate_score&sort=asc

Om Vestsaharas ressourcer: <https://www.wsrw.org/a137x519>
Børsnoterede selskaber aktive i Vestsahara: <https://www.wsrw.org/a106x4348>

MP Pension citat om eksklusion af OCP: https://afrika.dk/sites/afrika.dk/files/ocp_eksklusionsbeslutning.pdf

Hans Corell notat: <http://www.arso.org/UNlegaladv.htm>

POLISARIO er den af FN anerkendte repræsentant for Vestsaharas folk. Saharawierne: <https://www.ft.dk/samling/20142/almdel/uru/bilag/59/1549137.pdf>

Global Compact: <https://www.unglobalcompact.org/what-is-gc>

Principle of Responsible Investment: <https://www.unpri.org/pri/about-the-pri>
OECD's retningslinjer: <http://mneguidelines.oecd.org/>

FN's retningslinjer for menneskerettigheder og erhvervsliv (UNGPs): https://www.ohchr.org/documents/publications/GuidingprinciplesBusinesshr_eN.pdf

'P for Plunder' (rapport om fosfat industriens): <https://www.wsrw.org/a105x4497>

Skib lastet med fosfat fra Vestsahara tilbageholdt i Panama, 2017: <https://www.reuters.com/article/us-westernsahara-morocco-idUSKCN18E2YA>

Skib lastet med fosfat fra Vestsahara tilbageholdt i Sydafrika, 2017: <https://www.reuters.com/article/us-westernsahara-safrica/morocco-phosphate-ship-held-in-south-africa-port-over-western-sahara-claim-idUSKBN1722A9>

Om Marokkos investeringer i energi: <https://www.theguardian.com/environment/2015/oct/26/morocco-poised-to-become-a-solar-super-power-with-launch-of-desert-mega-project>

'Strøm til besættelsen' (Rapport om vindmølleindustrien i Vestsahara, inkl. Siemens): https://afrika.dk/sites/afrika.dk/files/stroem_1.pdf

FN's Generalforsamling citat om selvbestemmelse over naturressourcer: http://legal.un.org/avl/ha/ga_1803/ga_1803.html

